

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра української мови імені професора К. Ф. Шульжука

ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ОРФОЕПІЇ

Навчально-методичний посібник
для студентів денної форми навчання
напряму підготовки 6.020303 «Філологія.
Українська мова та література»

Рівне – 2015

ББК 81.411.1 – 7 р
О – 75
УДК 811.161.2'355(07)

ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ОРФОЕПІЇ: навчально-методичний посібник для студентів денної форми навчання напряму 6.020303 «Філологія. Українська мова та література» / Уклад. Ю. Є. Ричагівська. – Рівне : РДГУ, 2015. – 48 с.

Укладач:

Ричагівська Ю. Є., кандидат філологічних наук, доцент.

Рецензенти:

Костусяк Н. М., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Національного університету «Острозька академія».

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 2 від 26 травня 2015 р.

Посібник адресований студентам факультету української філології денної форми навчання. Прислужиться вчителям-філологам, учням гуманітарних класів загальноосвітніх шкіл та всім, хто прагне виробити зразкову вимову.

© Ричагівська Ю. Є., 2015 р.

ЗМІСТ

Вступні зауваги	4
Опис навчальної дисципліни	6
Тематичний план курсу	7
Лекційний курс	9
Тема 1. Вступ. Поняття про орфоепічну норму	9
Тема 2. Норми вимови звуків і звукосполучень в українській мові	11
Практичний курс	17
Практичне заняття 1. Вступ до курсу. Загальне поняття про орфоепічну норму	17
Практичне заняття 2. Вимова голосних в українській літературній мові	18
Практичне заняття 3. Вимова приголосних в українській літературній мові	20
Практичне заняття 4–5. Вимова звукосполучень	21
Теми для самостійного опрацювання	23
Тема 1. Орфоепія іншомовних слів і прізвищ. Вимова абрєвіатур	23
Тема 2. Наголос в орфоепічній системі української літературної мови	24
Тема 3. Історія формування орфоепічних норм української літературної мови	26
Питання гарантованого рівня знань	27
Завдання для підсумкового контролю знань	28
Самостійна робота	28
Тести для узагальнення знань	36
Контрольна робота	39
Додатки	42

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Правильне мовлення є одним із показників загальної культури людини. Серед іншого культура мовлення передбачає дотримання вимог літературної вимови звуків, звукосполучень, літературного наголосу та інтонування, тобто володіння орфоепічними нормами.

Мета курсу – забезпечити фахову підготовку студентів із дисципліни «Основи української орфоепії», допомогти оволодіти теоретичними знаннями про українську літературну вимову, систематизувати ці знання, виробити на їхній основі орфоепічні навички.

Завдання курсу:

- 1) сформувати уявлення про орфоепічну норму;
- 2) засвоїти правила літературної вимови;
- 3) оволодіти навичками правильної вимови звуків, звукосполучень та нормативного наголошування слів;
- 4) удосконалити мовлення в цілому.

Студенти повинні знати:

- орфоепічні норми української літературної мови;
- типи вимовних помилок;
- причини виникнення орфоепічних порушень.

Студенти повинні вміти:

- виявляти та виправляти орфоепічні помилки;
- застосовувати знання про норми української літературної вимови.

Основне завдання дисципліни – практичне, бо слухачі цього курсу формуватимуть зразкову вимову, що надзвичайно актуально для сучасної молоді людини, яка прагне бути успішною в будь-якій професії. Для усвідомленого впливу на власну вимову необхідні базові теоретичні знання.

Актуальність дисципліни обумовлена частотністю орфоепічних помилок в усному публічному мовленні, внаслідок чого сучасні медіатексти (радіо-, телеэфір) практично перестали виконувати одну зі своїх найважливіших функцій – поширення української літературної вимови. І публічні люди, і пересічні громадяни часто не знають орфоепічних норм національної

мови, іноді не надають їм важливого значення або навіть відверто їх ігнорують.

До **лекційного курсу** включені теми, присвячені ключовим теоретичним проблемам орфоєпії української мови.

У **вступній лекції** подані основні відомості про орфоєпічну норму, розкриті її значення в сучасних умовах. Студенти матимуть змогу засвоїти матеріал про види вимовних норм, типи орфоєпічних помилок, сформулюють загальне уявлення про українську літературну вимову.

Теоретичні основи української орфоєпії викладені в тісному зв'язку з фонетикою, оскільки вимова безпосередньо пов'язана зі звуковою системою. Значна частина лекційного матеріалу про особливості вимови голосних і приголосних звуків, звукосполучень у потоці мовлення для зручності сприймання оформлена у вигляді схем і винесена в **додатки**.

Практичний курс доповнює та поглиблює матеріал лекцій. Його головне завдання – на основі теоретичних знань виробити практичні орфоєпічні навички. Передбачена самостійна робота студентів, яка покликана вдосконалити мовлення. Характер цих вправ досить різноманітний: від запису окремих слів фонетичною транскрипцією до перевірки наголосів за допомогою словника, від спостереження за вимовою звуків у близькоспоріднених мовах до з'ясування стилістичної ролі наголосу та ін.

Частина теоретичного матеріалу запропонована студентам для **самостійного опрацювання**.

У посібнику також розміщені систематизовані **завдання для підсумкового контролю знань** за варіантами.

**ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ОРФОЕПІЇ»**

<p align="center">Курс «Основи української орфоепії», підготовка</p>	<p align="center">Напрям, спеціальність, освітньо- кваліфікаційний рівень</p>	<p align="center">Характеристика навчальної дисципліни</p>
<p>Кількість кредитів, відповідних ECTS: 1</p> <p>Загальна кількість годин: 36</p> <p>Аудиторних годин: 14</p>	<p>6.020303 «Філологія. Українська мова та література»</p> <p>Освітньо- кваліфікаційний рівень «Бакалавр»</p>	<p>Варіативна</p> <p>Рік підготовки: 3</p> <p>Семестр: 5</p> <p>Лекції: 4 год.</p> <p>Практичні заняття: 10 год.</p> <p>Самостійна робота: 22 год.</p> <p>Вид контролю: залік</p>

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

Тема	Кількість годин			
	Усього	Лекції	Практичні	Самостійна робота
1	2	3	4	5
Тема 1. Вступ. Поняття про орфоепічну норму	5	2	2	1
Тема 2. Норми вимови звуків і звукосполучень в українській мові	12	2	7	3
Тема 3. Орфоепія іншомовних слів і прізвищ. Вимова абревіатур	3	-	-	3
Тема 4. Наголос в орфоепічній системі української літературної мови	5	-	-	5
Тема 5. Історія формування орфоепічних норм української літературної мови	6	-	-	6
Підсумкова контрольна робота з курсу	5	-	1	4
Усього годин	36	4	10	22

Вступ до курсу. Поняття про орфоепічну норму. Обсяг поняття «українська літературна вимова». Значення норм орфоепії. Зміст, завдання, структура курсу. Зв'язок із навчальними програмами інших дисциплін. Артикуляційні ознаки української орфоепії. Види орфоепічних норм. Причини порушення вимовних норм. Типи орфоепічних помилок.

Вимова голосних і приголосних. Вимова звукосполучень. Вимова ізольованих звуків. Вокалізм. Наголошені голосні. Вимова ненаголошених [e], [и], [o]. Ненаголошені голосні [e], [и], [o] в іншомовних словах. Консонантизм. Вимова дзвінких приголосних. Вимова губних. Вимова африкат [дж], [дз], [дз']. Вимова [г] і [ґ]. Палаталізація приголосних.

Вимова звуків у потоці мовлення. Сполучення приголосних з [e] та [и]. Сполучення приголосних з [і]. Сполучення приголосних із дзвінким приголосним. Вимова інших груп приголосних.

Орфоепія іншомовних слів і прізвищ. Вимова абревіатур. Складні випадки вимови російських прізвищ українською мовою. Вимова абревіатур.

Наголос в орфоепічній системі української літературної мови. Поняття про наголос. Словесний і фразовий наголоси. Основні тенденції в наголошуванні іменних частин мови. Наголос у дієслівних формах. Наголошування найуживаніших прислівників. Наголос у службових словах.

Історія формування орфоепічних норм української літературної мови. Формування орфоепічних норм нової української літературної мови. Тенденції в розвитку сучасних норм орфоепії. Історичний розвій наголосу.

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

Тема 1. Вступ до курсу. Поняття про орфоепічну норму

1. Обсяг поняття «українська літературна вимова».
2. Значення норм орфоепії.
3. Зміст, завдання, структура курсу. Зв'язок із навчальними програмами інших дисциплін.
4. Артикуляційні ознаки української орфоепії. Види орфоепічних норм.
5. Причини порушення норм вимови. Типи орфоепічних помилок.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія, лексикологія, лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – С. 111 – 116.
2. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. [за ред. О. Д. Пономарева, 4-те вид.]. – К. : Либідь, 2005. – 488 с. – С. 25 – 28.
3. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. [за ред. А. П. Грищенка, 3-те вид., допов.]. – К. : Вища школа, 2002. – 440 с. – С. 77 – 78.
4. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. [за ред. М. Я. Плющ, 7-ме вид., стереотип.]. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с. – С. 84 – 86.
5. Сучасна українська літературна мова : у 5-ти книгах. Фонетика [за ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 370 – 376.

- б. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова (фонетика, орфоепія, графіка, орфографія) / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – 183 с. – С. 142 – 146.

Поняття «орфоепія» виникло в процесі осмислення звукової організації національної мови. Предметом вивчення української орфоепії є особливості мовлення з погляду його відповідності сучасним літературним нормам української мови. Тобто особливості українського діалектного мовлення в межах орфоепії не вивчають, бо вони є предметом української діалектології; не входять до предмета вивчення орфоепії також індивідуальні особливості вимови звуків, зумовлені дефектами мовлення, а розглядають їх у межах логопедії.

Уперше в українській науці термін використав мовознавець Петро Горецький у праці «Про правовимову, або орфоепію літературної мови» (1929 р.). Термін «орфоепія» походить від грец. слів *orthos* (правильний) і *eros* (мова, слово).

У сучасній лінгвістиці під орфоепією зазвичай розуміють: 1) сукупність правил вимови, що становлять систему норм літературної мови, необхідних для збереження її єдності; 2) розділ мовознавства, що вивчає і систематизує норми літературної вимови [3, с. 77].

Предметом вивчення сучасної української орфоепії вважають літературну вимову звуків і звукосполучень, літературний наголос та особливості інтонування.

Усталеність української літературної вимови допомагає мові виконувати її головну функцію – забезпечувати спілкування всього народу. Зразкова вимова – одна з важливих ознак загальної культури людини.

Основним поняттям орфоєпії є орфоєпічна норма. Орфоєпічні норми бувають імперативними та диспозитивними. Нормативна вимова зафіксована в орфоєпічних словниках.

В основу творення орфоєпічних норм української літературної мови покладено низку загальних артикуляційних характеристики, як-от: повноголосся, поширеність асимілятивних процесів за дзвінкістю, відсутність асиміляції за глухістю, напівм'яка вимова шиплячих, наявність вільного рухомого наголосу та ін.

Порушення норм української літературної мови пояснюють різними впливами, зокрема правопису, діалектного оточення, близькоспоріднених мов.

Основними типами орфоєпічних помилок є фонетичні та фонологічні.

Фонетичні особливості мовлення закладаються ще в дитинстві, тому акцент, якщо людина спеціально не працює над ним, зберігається все життя. Не випадково діалектологи вважають, що за вимовою звуків, звукосполучень, наголошуванням можна визначити, із якого регіону походить мовець.

Тема 2. Норми вимови звуків і звукосполучень в українській мові

1. Загальні зауваги.
2. Вокалізм.
3. Консонантизм.
4. Вимова груп приголосних.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, фонологія, орфоєпія, графіка, орфографія, лексикологія,

- лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – С. 116 – 126.
2. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. [за ред. А. П. Грищенка, 3-тє вид., допов.]. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с. – С. 78 – 80.
 3. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. [за ред. М. Я. Плющ, 7-ме вид., стереотип.]. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с. – С. 86 – 99.
 4. Сучасна українська літературна мова : у 5-ти книгах. Фонетика [за ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 376 – 401.
 5. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова (фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія) / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – С. 146 – 152.

Вимовні норми кожної національної мови виробляються досить повільно разом із формуванням останньої та її розвитком. Вони складаються спершу як норми того діалекту, який через певні історичні умови лягає в основу формованої мови нації. Згодом із розвитком національної мови ці діалектні вимовні норми помалу набувають характеру загальнонародних норм. Потреба в єдиній, уніфікованій вимові то гостріша, що більше відмінностей у звуковій системі між діалектами мови.

Вимовні норми не лишаються весь час незмінними, вони, хоч і дуже повільно, зазнають змін.

В основі сучасних орфоєпічних норм української літературної мови лежить вимова більшості звуків і звукових комплексів, властива середньонаддніпряньським говорам.

Для орфоєпії актуальна вимова не так ізольованих звуків, як звуків у потоці мовлення.

5) приголосний [p] у кінці слова чи складу за нормами української літературної вимови постійно твердий: [л'ікар], [в'ір], [г'іркії]. Виняток – *Максим Горький*. На початку складу може бути [p']: [p'асній], [л'ікар'у];

6) на межі частин слова чи на межі слів зберігається тверда вимова приголосних перед [i]: *медінститут* – [медінсти'чут], *дід і баба* – [д'ід і баба];

7) кінцевий приголосний префікса перед м'якими та напівпом'якшеними слід вимовляти твердо: [п'ідп'іл':а], [бе'зд'іл':а];

8) уживання задньоязикового [ɣ] обмежене незначною кількістю власне українських слів, зокрема звуконаслідувальних, та деяких зукраїнізованих іншомовних слів: [г'удзик], [газда], [гелготати], [гандж]. Неправильно замінювати цей звук глотковим [ɣ];

9) афrikати [дж], [дз], [дз'] слід вимовляти як один звук – суцільно, злито – і не замінювати зубними: [дзвоник], [джерелó]. Роздільно вимовляють суміжні звуки [д] і [ж], [д] і [з], які належать до різних морфем, наприклад: [п'ідзёмні], [надзвичайні].

В українській літературній мові діють певні вимоги до нормативної вимови приголосних звуків у потоці мовлення (*Додаток Б*).

Українська орфоєпія виробила також чіткі правила, що регулюють вимову шиплячих перед свистячими, свистячих перед шиплячими, передньоязикових у позиції перед свистячими чи шиплячими, а також багаточленних груп приголосних. Слід запам'ятати, що:

1) шиплячі перед свистячими внаслідок асиміляції за місцем і способом творення та за м'якістю у вимові змінюються на свистячі:

ж, ч, ш, ДЖ + з, ц, с, ДЗ:

звaжeня [зв'áз'с'а],
морочeня [мор'óц'с'а],
дивуєшeня [ди'в'у'јес'а],
дошцi [д'óс'ц'і], *смужцi* [см'у'з'ц'і],
сестричцi [се'с'трíц'і];

2) свистячі перед шиплячими внаслідок асиміляції за місцем і способом творення у вимові змінюються на шиплячі:

з, ц, с, ДЗ + ж, ч, ш, ДЖ:

а) у середині слова:

приніси [при'ч'н'іш:и],
Парасчин [пар'áшчин],
вивізи [в'ів'іжши],
мотузчин [мо'у'т'ужчин];

б) на початку слова:

зжовкнути [ж:ó'жкнути],
зшити [ш:іти],
зчистити [шч'істи'ти],
зджерела [ж'д'же'рел'á];

в) у префіксах **роз-**, **без-** і прийменнику **без**:

розжувати [рож:ув'ати],
розчесати [рож'че'с'ати] і [рош'че'с'ати],
безчесний [бе'ж'ч'есний] і [бе'ш'ч'есний];

3) передньоязиковий [д] внаслідок регресивної асиміляції за місцем і способом творення перед свистячими вимовляється як свистячий африкат [дз]: *відступ* [в'ідзступ];

4) передньоязиковий [д] внаслідок регресивної асиміляції за місцем і способом творення перед шиплячими вимовляється як шиплячий африкат [дж]: *відшукати* [в'іджшук'ати];

5) передньоязиковий [т] перед свистячими [с], [ц] і шиплячими [ч], [ш] вимовляється відповідно як [ц], [ц:], [ч:], [чш]: *братство* [бра́цтво], *коритце* [кори́ц:е], *заквітчати* [закв'іч:áти], *коротший* [коро́чшиї];

6) передньоязиковий [т'] перед свистячим [с'] вимовляється як [ц':]: *вітається* [в'іта́је"ц':а];

7) українська орфоепія вимагає спрощеної вимови деяких груп приголосних. Зокрема:

- звукосполучення -здн-, -ждн-, -стл-, -стн-, -сткл- зазнають спрощення у вимові та на письмі: *проїзний, щасливий, пісний, скло* (крім винятків: *шістнадцять*);

- групи приголосних у прикметниках, які походять від іншомовних слів на -нт-, -ст-, спрощуються тільки у вимові: *студентський* – [студе́н'с'кій].

ПРАКТИЧНИЙ КУРС

Практичне заняття 1. Вступ до курсу. Загальне поняття про орфоепічну норму (2 год.)

Питання для розгляду

1. Поняття про орфоепію, її предмет і завдання.
2. Види орфоепічних норм.
3. Причини порушення норм орфоепії.
4. Типи орфоепічних помилок.

Завдання для самостійної роботи

 з орфоепічних словників доберіть по 3 приклади, які ілюструють імперативні та диспозитивні орфоепічні норми;

 із телеєфіру оберіть зразки текстів, які б ілюстрували:

I варіант – порушення норм орфоепії внаслідок впливу на мовця діалектного оточення;

II варіант – порушення орфоепічних норм через вплив російської вимови.

Примітка. I варіант виконують студенти, чиє прізвище у списку під непарним номером, II варіант – чиє прізвище під парним номером.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія, лексикологія, лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – С. 111 – 116.
2. Орфоепічний словник української мови : в 2-х томах / уклад. : М. М. Пешак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб та ін. – К. : Довіра, 2001 – 2003.

3. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К. : Рад. школа, 1984. – 629 с.
4. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. [за ред. О. Д. Пономарева, 4-те вид.]. – К. : Либідь, 2005. – 488 с. – С. 25 – 28.
5. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. [за ред. А. П. Грищенка, 3-те вид., допов.]. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с. – С. 77 – 78.
6. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. [за ред. М. Я. Плющ, 7-ме вид., стереотип.]. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с. – С. 84 – 86.
7. Сучасна українська літературна мова : у 5-ти книгах. Фонетика [за ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 370 – 376.
8. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова (фонетика, орфоепія, графіка, орфографія) / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – С. 142 – 146.

Практичне заняття 2. Вимова голосних в українській літературній мові (2 год.)

Питання для розгляду

1. Вимова голосних у наголошеній позиції.
2. Вимова голосних у ненаголошеній позиції.
3. Вимова ненаголошених голосних [е], [и], [о] в іншомовних словах.

Завдання для самостійної роботи

 затранскрибуйте слова, прочитайте їх: *несу, розумний, подушка, живе, село, земля голуб, зозуля, дециметр, авторитет, циліндр, зигзаг, диплом, естетика, еволюція, ентузіазм, аероклуб, енергія, цитата, кишлак, комуна;*

 перекладіть російські слова українською мовою, зіставте вимову ненаголошеного голосного [о]: *голубка, подушка, молодой, солома, поговорить, погода, ходить, носить, короткий, коробка, семеро, небо, виноград, разгорелся, вода, летопись.*

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія, лексикологія, лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – С. 117 – 119.
2. Орфоепічний словник української мови : в 2-х томах / уклад. : М. М. Пешак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб та ін. – К. : Довіра, 2001 – 2003.
3. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. [за ред. А. П. Грищенка, 3-те вид., допов.]. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с. – С. 78.
4. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. [за ред. М. Я. Плющ, 7-ме вид., стереотип.]. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с. – С. 86 – 90.
5. Сучасна українська літературна мова : у 5-ти книгах. Фонетика [за ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 376 – 385.
6. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова (фонетика, орфоепія, графіка, орфографія) / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – С. 146 – 147.

Практичне заняття 3. Вимова приголосних в українській літературній мові (2 год.)

Питання для розгляду

1. Вимова губних приголосних.
2. Вимова передньоязикових приголосних:
 - а) протиставлення за м'якістю/твердістю;
 - б) передньоязикові шиплячі.
3. Вимова задньоязикових і глоткового.

Завдання для самостійної роботи

 доберіть 10 прислів'їв чи приказок для перевірки вимови шиплячих. Запишіть за допомогою технічних засобів свою вимову. Прослухайте, порівняйте з вимогами літературної норми;

 законспекуйте статтю С. Дорошенка «Оглушення дзвінких у кінці слова – орфоепічна норма української мови» (Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць. – Вип. 1. – Харків : ХДПУ, 1998. – 272 с. – С. 3 – 11). Зіставте думку автора з позицією офіційної науки.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія, лексикологія, лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – С. 119 – 124.
2. Дорошенко С. І. Оглушення дзвінких у кінці слова – орфоепічна норма української мови / С. І. Дорошенко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць. – Вип. 1. – Харків : ХДПУ, 1998. – 272 с. – С. 3 – 11 (збірник на кафедрі).

3. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. [за ред. А. П. Грищенка, 3-тє вид., допов.]. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с. – С. 78 – 80.
4. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бєвзенко, Н. Я. Грипас та ін. [за ред. М. Я. Плющ, 7-ме вид., стереотип.]. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с. – С. 90 – 95.
5. Сучасна українська літературна мова : у 5-ти книгах. Фонетика [за ред. акад. АН УРСР І. К. Білодїда]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 385 – 396.
6. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова (фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія) / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – С. 148 – 150.

Практичне заняття 4 – 5. Вимова звукосполучень (4 год.)

Питання для розгляду

1. Сполучення дзвінких приголосних із іншими в мовленнєвому потоці.
2. Сполучення в мовленні глухих приголосних із іншими.
3. Вимова багаточленних груп приголосних:
 - а) уподібнення за місцем і способом творення;
 - б) спрощення.
4. Основні закони милозвучності української мови.
5. Фонетичні засоби милозвучності.

Завдання для самостійної роботи

 виконайте орфоєпічний аналіз слів *передпліччя, вудка, гірко, педінститут, книжки, вітчизна, дзига* (див. Додаток В);

 підготуйте до виразного читання поезію для перевірки вимови груп приголосних. Зіставте власну вимову з орфоєпічними нормами;

 законспекуйте параграфи «Основні закони милозвучності української мови», «Фонетичні засоби милозвучності» (Ющук І. П. Практикум з правопису української мови [3-те вид.] / І. П. Ющук. – К. : Освіта, 1997. – 254 с. – С. 76 – 78).

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія, лексикологія, лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – С. 124 – 126, 128 – 130.
2. Мосенкіс Ю. Л. Проблема милозвучності української мови: теоретичні й методичні аспекти [електронний ресурс] / Ю. Л. Мосенкіс. – Режим доступу до статті : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Fil/2002_20/05_mosenkis_yul.pdf
3. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. [за ред. А. П. Грищенка, 3-те вид., допов.]. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с. – С. 78 – 80.
4. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. [за ред. М. Я. Плющ, 7-ме вид., стереотип.]. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с. – С. 95 – 99.
5. Сучасна українська літературна мова : у 5-ти книгах. Фонетика [за ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 396 – 401.
6. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова (фонетика, орфоепія, графіка, орфографія) / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – С. 150 – 152.
7. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови [3-те вид.] / І. П. Ющук. – К. : Освіта, 1997. – 254 с. – С. 76 – 78.

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Тема 1. Орфоепія іншомовних слів і прізвищ. Вимова абрєвіатур

Питання для розгляду

1. Складні випадки вимови російських прізвищ українською мовою.
2. Вимова абрєвіатур.

Завдання для самостійної роботи

 вивчіть матеріал *Додатка Г*, доберіть по 3 власні ілюстрації до кожного з поданих правил;

 укладіть схему «Вимова абрєвіатур» за матеріалом відповідного параграфа з видання: Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія, лексикологія, лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – С. 126 – 128.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія, лексикологія, лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – С. 126 – 128.
2. Скрипник Л. Г. Власні імена людей [словник-довідник] / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К. : Наукова думка, 1996. – 336 с. – С. 318 – 321.
3. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. [за ред. М. Я. Плющ, 7-ме вид., стереотип.]. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с. – С. 100 – 101.

4. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова (фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія) / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – С. 152 – 153.
5. Український правопис / НАН України, Ін-тут мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-тут української мови [6-те вид., стереотип.]. – К. : Наукова думка, 1997. – 240 с. – С. 110 – 112.

Тема 2. Наголос в орфоєпічній системі української літературної мови

Питання для розгляду

1. Поняття про наголос. Словесний і фразовий наголоси.
2. Основні тенденції в наголошуванні іменних частин мови (іменник, прикметник, займенник, числівник).
3. Наголос у дієслівних формах (інфінітив, особові форми, дієприкметник, дієприслівник).
4. Наголошування найуживаніших прислівників.
5. Наголос у службових словах.

Завдання для самостійної роботи

 доберіть поетичний чи прозовий текст, у якому наголос виконує семантичну чи стилістичну функцію;

 поставте наголоси в прислівниках *босоніж, сидьма, позаторік, злегка, досита, дочиста, нарізно, затишно, заздалегідь, надвоє, широко*.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: навчальний посібник / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, Л. М. Микитин-Дружинець – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с. – С. 51 – 54, 130 – 135.

2. Булаховський Л. А. Український літературний наголос (характеристика норми) / Булаховський Л. А. – Київ – Львів : Рад. школа, 1947. – 54 с.
3. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К. : Рад. школа, 1984. – 160 с.
4. Гальчук В. Ю. Наголос і культура нашого мовлення / В. Ю. Гальчук // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. – Ніжин, 2004. – С. 46 – 50.
5. Головащук С. І. Складні випадки наголошення [словник-довідник] / С. І. Головащук. – К. : Либідь, 1995. – 192 с.
6. Орфоепічний словник української мови : в 2-х томах / уклад. : М. М. Пешак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб та ін. – К. : Довіра, 2001 – 2003.
7. Сучасна українська літературна мова / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. [за ред. А. П. Грищенка, 3-тє вид., допов.]. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с. – С. 70 – 76.
8. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. [за ред. М. Я. Плющ, 7-ме вид., стереотип.]. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с. – С. 21 – 23.
9. Сучасна українська літературна мова : у 5-ти книгах. Фонетика [за ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 358 – 360.
10. Українська літературна вимова і наголос : словник-довідник. – Київ : Наукова думка, 1973. – 724 с.
11. Українське усне літературне мовлення [відп. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодід; АН УРСР, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні]. – К. : Наукова думка, 1967. – 305 с. – С. 147 – 150.

Тема 3. Історія формування орфоепічних норм української літературної мови

Питання для розгляду

1. Формування орфоепічних норм нової української літературної мови.
2. Тенденції розвитку сучасної української орфоепічної норми.
3. Історичний розвій наголосу.

Література:

1. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К. : Рад. школа, 1984. – 160 с.
2. Митрополит Іларіон. Український літературний наголос / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1952 – 304 с. – С. 20 – 28.
3. Українське усне літературне мовлення [відп. ред. акад. АН УРСР І. К. Бідодід; АН УРСР, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні]. – К. : Наукова думка, 1967. – 305 с. – С. 114 – 131.

ПИТАННЯ ГАРАНТОВАНОГО РІВНЯ ЗНАНЬ

1. Поняття про українську літературну вимову. Значення норм орфоєпії.
2. Історія формування орфоєпічних норм української літературної мови.
3. Види орфоєпічних норм. Артикуляційні ознаки української орфоєпії.
4. Причини порушення норм орфоєпії.
5. Типи орфоєпічних помилок.
6. Вимова наголошених голосних і ненаголошених [е], [и], [о].
7. Вимова дзвінких і глухих приголосних.
8. Вимова губних, шиплячих, задньоязикових.
9. Вимова аффрикат [дж], [дз], [дз'].
10. Вимова сполучень дзвінких приголосних із іншими в мовленнєвому потоці.
11. Сполучення в мовленні глухих приголосних із іншими.
12. Вимова багаточленних груп приголосних. Спрощення, асиміляція.
13. Вимова голосних в іншомовних словах.
14. Вимова абревіатур.
15. Вимова російських прізвищ українською мовою.
16. Ознаки українського наголосу.
17. Основні тенденції в наголошуванні іменників.
18. Основні тенденції в наголошуванні прикметників.
19. Основні тенденції в наголошуванні числівників і займенників.
20. Тенденції в наголошуванні дієслівних форм.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

Самостійна робота (на матеріалі творчості Т. Г. Шевченка)

1 варіант

1. *Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.*

Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі, Горами хвилю підійма («Причинна»);
Теплий кожух, тільки шкода Не на мене шитий, А розумне ваше
слово Брехнею підбите («Гайдамаки»).

2. *Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

Зацвіла в долині Червона калина, Ніби засміялась Дівчина-
дитина («Зацвіла в долині...»).

3. *Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.*

А поки те, та се, та оне... Ходімо просто-навпростець
До Ескулапа на ралець – Чи не одурить він Харона І Парку-
пряху?.. («Чи не покинуть нам, небого...»).

4. *Виписати слова, вимова яких відрізняється від написання. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

Не вернуться запорожці, Не встануть гетьмани, Не покриють
Україну Червоні жупани! («До Основ'яненка»); Верчуся, світу
дожидаю, А за дверима про своє Солдатськеє нежитіє Два часовії
розмовляють («Не спалося, а ніч, як море...»).

2 варіант

1. *Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.*

Стан високий, лист широкий Марне зеленіє. Кругом поле, як
те море Широке, синіє («Тополя»); Розійшлися по трапезах
І трапезували І день і ніч, аж попухли («Єретик»).

2. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

Згадай же хто-небудь її на сім світі – Безславному тяжко сей світ покидать («Гайдамаки»).

3. Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.

Згадаю Енея, згадаю родину, Згадаю, заплачу, як тая дитина («На вічну пам'ять Котляревському...»).

4. Виписати слова, вимова яких відрізняється від написання. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

І без вітру гойдаються, Мов борються в полі. Ото сестричарівниці – Отії тополі («Коло гаю в чистім полі...»); Насміються на псалом той, Що виллю сльозами; Насміються... («До Основ'яненка»).

3 варіант

1. Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.

Тепер летиш в Україну, Тебе виглядають. Полетів би за тобою, Та хто привітає? («Н. Маркевичу»); Заспіває та й згадає, Що він сиротина, Пожуриться, посумує, Сидячи під тином («Перебендя»).

2. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

Воно б, може, так і сталося, Якби не осталося Сліду панського в Україні («І виріс я на чужині...»).

3. Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.

І тойді, Поки б химерив мудрий дід, Творили б, лежа, епопею, Парили б скрізь понад землею, Та все б гексаметри плели, Та на горище б однесли Мишам на снідання («Чи не покинуть нам, небого...»).

4. *Виписати слова, вимова яких відрізняється від написання. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

Пограються добрі люди, Як холодні хвилі, Потім собі подивляться, Як сирота плаче, Потім спитай, де сирота, – Не чув і не бачив («Вітер з гаєм розмовляє...»).

4 варіант

1. *Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.*

Чом вас вітер не розвіяв В степу, як пилину? Чом вас лихо не приспало, Як свою дитину?.. («Думи мої, думи мої...»); Візантія пробуркалась, Витріщає очі, Переплива на допомогу, Зубами скрегоче («Гамалія»).

2. *Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

І забудеться срамотня Давня година, І оживе добра слава, Слава України, І світ ясний, невечерній Тихо засіяє... («І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє»).

3. *Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.*

Дунав я тобі послать свій екземпляр «Записки о Южной Руси», але і сам ще добре не начитався тих записок. Дуже добра книга (Лист до Я. Г. Кухаренка, 5 червня 1857. Новопетровське укріплення).

4. *Виписати слова, вимова яких відрізняється від написання. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

Де з нею дінешся еси? Хто коло тебе в світі стане Святим хранителем твоїм? І хто заступить? Хто укриє Од зла людського в час лихий? («І станом гнучим, і красою...»).

5 варіант

1. Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.

Вітер з гаєм розмовляє, Шепче з осокою, Пливе човен по Дунаю Один за водою. Пливе човен, води повен, Ніхто не спиняє, Кому спинить – рибалоньки На світі немає («Вітер з гаєм розмовляє...»). Щаслива голубка: високо літає, Полине до Бога – милого питать («Причинна»).

2. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

І не осталося нікого З тобою дома. Нагоди Старої нічим одягти І витопить зимою хату. А ти нездужаєш і встати, Щоб хоч огонь той розвести («У нашім раї на землі...»).

3. Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.

Як у того Нуми Тая німфа Егерія, Так ти, моя зоре, Просіяєш надо мною, Ніби заговорюш, Усміхнешся... («Невольник»/Поема).

4. Виписати слова, вимова яких відрізняється від написання. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

А в неділю або в свято Мов причепуриться, Шкандибає на вдовину Пустку подивиться («Москалева криниця»); Було колись – в Україні Ревіли гармати; Було колись – запорожці Вміли панувати («Іван Підкова»).

6 варіант

1. Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.

Сини мої невеликі, Нерозумні діти, Хто вас щиро без матері Привітає в світі? («Гайдамаки»); Полетів би, послухав би, Заплакав би з ними. Та ба, доля приборкала Меж людьми чужими («Н. Маркевичу»).

2. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

Розпусти́сь, Рожевим крином процвіти! І процвіте́ш, позеленієш, Мов Іорданові святіє Луги зелені, берегі! («Ісаія. Глава 35» /Подражаніє/).

3. Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.

Тиняючись на чужині Понад Елеком, стрів я діда Вельми старого. Наш земляк І недоучений варнак Старий той був («Варнак»).

4. Виписати слова, вимова яких відрізняється від написання.

Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

Ні, я не буду спочивати, Бо й ти присни́шся. І [в] малий Райочок мій спідтиха-тиха Підкраде́шся, наробиш лиха... («Поставлю хату і кімнату...»).

7 варіант

1. Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.

Тече вода з-під явора Яром на долину. Пишається над водою Червона калина. Пишається калинонька, Явор молодіє, А кругом їх верболози Й лози зеленіють («Тече вода з-під явора...»); І день і ніч працювала, Подушне платила... («Сова»).

2. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

Як же жити На чужині на самоті? І що робити взаперті? Якби кайдани перегри́зти, То гриз потроху б («Самому чудно. А де ж дітись?»).

3. Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.

І Господь наш вас пом'яне, Едомські́ діти, Як кричали ви: «Руйнуйте, Руйнуйте, паліте Сіон святий!» («Давидові псалми...» /На ріках круг Вавилона.../).

4. *Виписати слова, вимова яких відрізняється від написання. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

І чудно й нудно, як поміркую, Що часто котяться голови буї
За теє диво! Мов пси, гризуться Брати з братами, й не
схаменуться («О думи мої! Славо злая!»).

8 варіант

1. *Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.*

Чигрине, Чигрине, Все на світі гине, І святая твоя слава,
Як пилина, лине За вітрами холодними, В хмарі пропадає,
Над землею летять літа, Дніпро висихає, Розсипаються могили,
Високі могили – Твоя слава... («Чигрине, Чигрине...»); І вам
слава, сині гори, Кригою окуті («Кавказ»).

2. *Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

У неділеньку у святую, У досвітнюю годину, У славному-
преславному Місті в Чигирині Задзвонили в усі дзвони,
З гармати стріляли, Превелебную громаду Докупи скликали
(«У неділеньку у святую...»).

3. *Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.*

Якби ви знали, паничі, Де люде плачуть живучи, То ви б
елегій не творили Та марне Бога б не хвалили, На наші сльози
сміючись («Якби ви знали, паничі...»).

4. *Виписати слова, вимова яких відрізняється від написання. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

Як він свої думи тії І серце убоге Заховавши, ходить собі,
Та молиться Богу, Та згадає Україну І тебе, мій друже; Та іноді й
пожуриться – Звичайне, не дуже, А так тільки («Не додому вночі
йдучи...»).

9 варіант

1. *Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.*

Ой стрічечка до стрічечки Мережаю три ніченьки, Мережаю, вишиваю, У неділю погуляю («Ой стрічечка до стрічечки...»); А молоді як зійдуться, Та любо та тихо, Як у раї, – а дивишся: Ворухнуться лихо («Не завидуй багатому...»).

2. *Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

Моя ти зоренько святая! Моя ти сило молодая! Світи на мене, і огрій, І оживи моє побите Убоге серце, неукрите, Голоднее («Марку Вовчку»).

3. *Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.*

Я вже написав і послав епістолю до директора Харківського театра, а якби ще ти од себе до його вчистив, то, може б, з того пшона зробилася б каша (Лист до М. С. Щепкіна, 15 – 17 січня 1858. Нижній Новгород).

4. *Виписати слова, вимова яких відрізняється від написання. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.*

Повбирані, заквітчані Та з таланом заручені, Думки-гадоньки не мають, В'ються-гнуться та співають («Над Дніпровою сагою...»).

10 варіант

1. *Затранскрибувати слова з ненаголошеними голосними [e], [u], [o]. Виконати орфоепічний аналіз підкресленого слова.*

Вночі і ожеледь, і мряка, І сніг, і холод. І Нева Тихесенько кудись несла Тоненьку кригу попід мостом («О люди! люди небораки...»); Зневажають подруженьки Подругу свою, Зневажають червону Калину мою («В казематі» /Чого ти ходиш на могилу?../).

2. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

Мені легшає в неволі, Як я їх складаю, З-за Дніпра мов далекого Слова прилітають («Не для людей, тієї слави...»); Рано-вранці новобранці Виходили за село, А за ними, молодими, І дівча одно пішло («В казематі» /Рано-вранці новобранці.../).

3. Виконати транскрипційний запис підкресленого слова.

Три естампи уже готові – «Печерська Київська криниця», «Судня в селі рада» і «Дари Богданові і українському народові» (Лист до О. М. Бодянського, 6 – 8 травня 1844. С.-Петербург).

4. Вписати слова, вимова яких відрізняється від написання. Виконати орфоепічний аналіз підкреслених слів.

До криниці, Не води напиться, Ледве ходить титарівна Трохи пожуриться, Поплакати, погадати, Як їй дівувати? («Титарівна»); Весело землі, Цвіте, красується цвітами, Садами темними, лугами («Чума»).

**Тести для узагальнення знань
(на матеріалі творчості Т. Г. Шевченка)**

1. Прочитати речення. Указати кількість випадків варіативної вимови звуків.

Над Іквою було село, У тім селі на безталання Та на погибель виріс я («Варнак»).

- А.** Один.
- Б.** Два.
- В.** Три.
- Г.** Чотири.

2. Прочитати речення. Указати, які голосні в ненаголошеній позиції змінюють свою якість.

Чого серце, як голубка, День і ніч воркує; Ніхто його не питає, Не знає, не чує («Думка» /Нащо мені чорні брови.../).

- А.** [е], [и], [і].
- Б.** [о], [и], [і].
- В.** [о], [е], [и].

3. Прочитати речення. Указати кількість випадків асиміляції приголосних за м'якістю.

Катувала, мордувала, Та не помагало: Як маківка на городі, Ганна розцвітала; Як калина при долині Вранці під рососою, Так Ганнуса червоніла, Милася сльозою («Утоплена»).

- А.** Чотири.
- Б.** Три.
- В.** Два.
- Г.** Один.

4. Прочитати речення. Указати, які голосні в ненаголошеній позиції змінюють свою якість.

Розкажи, як за горою Сонечко сідає, Як у Дніпра веселочка Воду позичає («Княжна»).

А. [е], [и].

Б. [о], [и].

В. [е], [о].

5. Прочитати фрагмент поезії. Указати кількість випадків асиміляції приголосних за дзвінкістю в потоці мовлення.

Нехай як буде, так і буде. Чи то плести, чи то брести. Хоч доведеться розп'ястись! А я таки мережать буду Тихенько білії листи («Лічу в неволі дні і ночі...»).

А. Один.

Б. Два.

В. Три.

Г. Чотири.

6. Указати різновид асиміляції в підкресленому слові.

І болящеє, побите Серце стрепенеться, Мов рибонька над водою («А. О. Козачковському»).

А. За м'якістю.

Б. За місцем і способом творення.

В. За дзвінкістю.

7. Указати різновид асиміляції в підкресленому слові.

Ми вкупочці колись росли, Маленькими собі любились... («Ми вкупочці колись росли...»).

А. За м'якістю.

Б. За місцем і способом творення.

В. За дзвінкістю.

8. *Указати, в якому рядку відтворена правильна вимова підкресленого слова.*

Нехай ще раз усміхнеться Серце на чужині, Поки ляже в чужу землю В чужій домовині («До Основ'яненка»).

- А. [усм'іхнѐт'с'а].
- Б. [усм'іхнѐт'с'а].
- В. [ус'м'іхнѐц':а].

9. *Прочитати речення. Указати, вимова скількох слів не збігається з їхнім написанням.*

Дарма щоніч дівчинонька Його виглядає («Причинна»).

- А. Одного.
- Б. Двох.
- В. Трьох.
- Г. Чотирьох.

10. *Прочитати речення. Указати, в якому рядку подано його правильний транскрипційний запис.*

Поки сонце встане, спочивайте, діти, А я поміркую, ватажка де взять («Гайдамаки»).

- А. [пóки сóнце ўста́не / спочи́ваі́те д'і́ти / а ја пом'ірку́ју ватажкá де ўз'ат'].
- Б. [пóки сóнце ўста́не / спочи́ваі́те д'і́ти / а ја пом'ірку́ју ваташкá де ўз'ат'].
- В. [пóки сóнце ўста́не / спочи́вај́те д'і́ти / А ја пом'ірку́ју ватажкá де ўз'ат'].

Контрольна робота

Варіант 1

Завдання 1

Вибрати той варіант транскрипції, у якому відбита правильна вимова двох слів. Записати ці слова орфографічно.

- 1) [бе^uзхвóстиї], [л'ід^жбá];
- 2) [безхвóстий], [лічбá];
- 3) [би^cсхвóстий], [л'іч^xбá];
- 4) [бе^uз^c хвóстиї], [л'іч^шбá];
- 5) [бе^uсхвóстиї], [л'ічбá].

Завдання 2

Відтворити правильну вимову слів у фонетичній транскрипції. Назвати процеси, які відбуваються в словах.

- Переможці –
- Знаходишся –
- На поличці –

Завдання 3

Подані у фонетичній транскрипції слова записати орфографічно. Три слова за вибором увести в речення.

[п'ут'н'ії], [ж:увáти], [чаї́ний], [ўр'із'с'а], [ластове^ч'а́],
[з'іп'ясти^с'а], [пóручен'], [ра́д'ії], [гра́ти], [кори́ц:е].

Завдання 4

Розкрити питання про предмет вивчення орфоенії.

Завдання 5

Відредагувати текст, ураховуючи закони милозвучності української мови.

Є мистецькі твори, які залишаються у пам'яті назавжди. До таких належать й полотна Архипа Куїнджі, зокрема його цикл українських пейзажів. Перлиною серед них вважається «Місячна ніч». Доля автора полотна була важкою. Архип Іванович народився 1842 року в убогій сім'ї грека-шевця. Його батьківщина – провінційне українське містечко Маріуполь. Архипові судилось пізнати гіркоту раннього сирітства. Вільні хвилини, що траплялись нечасто, хлопчик віддавав малюванню. Хтось порадив звернутись до всесвітньовідомого на той час Івана Айвазовського. Подивившись на роботи юного Архипа, той розреготався: «І ти хочеш стати художником? Іди фарбуй паркани!». Через роки, здобувши визнання, славу, багатство, Архип Куїнджі поклявся собі ніколи не чинити із людьми так, як вчинив з ним Айвазовський (текст сконструйовано за В. Туркевичем).

Варіант 2

Завдання 1

Вибрати той варіант транскрипції, у якому відбита правильна вимова двох слів. Записати ці слова орфографічно.

- 1) [с³садіти], [вішґорот³];
- 2) [з³адіти], [віжґород³];
- 3) [зсадіти], [Вішгород];
- 4) [с:адіти], [віжгород];
- 5) [зсадіти], [вішгород].

Завдання 2

Відтворити правильну вимову слів у фонетичній транскрипції. Назвати процеси, які відбуваються в словах.

- Ховаєшся –
- На дощі –
- Донечці –

Завдання 3

Подані у фонетичній транскрипції слова записати орфографічно. Три слова за вибором увести в речення.

[ш'іток], [с'ц'іпц'іти], [об'ід], [гн'іт], [кріўднц'а], [п'іц'і], [запороз'ц'і], [скујоўдц'іти], [земл'ан'ц'і], [ко'утушчин].

Завдання 4

Розкрити питання про види орфоепічних норм.

Завдання 5

Відредагувати текст, урахувавши закони милозвучності української мови.

Збірна України із шахів здобула перемогу на 39-й Олімпіаді, що проходила у Ханті-Мансійську. Василь Іванчук, Руслан Пономарьов, Павло Ельянов, Захар Єфименко і Олександр Мойсеєнко стали олімпійськими чемпіонами 2010 року.

У заключному 11-му турі українці зіграли унічию з ізраїльтянами, однак й цей результат забезпечив нашим шахістам перше місце. Зазначимо, що усі партії між українцями і ізраїльтянами завершилися внічию.

Друге місце дісталось росіянам, які зіграли внічию із командою Іспанії, «бронза» – у ізраїльтян.

Україна удруге в історії виграла шахову Олімпіаду. Вперше українці тріумфували у 2004 році (за матеріалами газети «Час руху» від 12.10.2010 р.).

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні правила вимови голосних звуків

Голосні звуки в українських словах	Вимова
Наголошені [a], [o], [y], [e], [и], [і]	Виразна, чітка: [па́г'ін], [то́рг], [зу́стр'іч], [ве́ч'ір], [хі́триї], [г'і́дний]
Ненаголошений [e]	[e ^u]: [бе ^u р'ізка], [ве ^u рші́на]
Ненаголошений [и]	[и ^e]: [пи ^e ш'і́мо], [заби ^e нто́ваний]
Ненаголошені [e] та [и] в останньому складі	Наближення не відбувається: [те́плиї], [се́рце]
Ненаголошений [o] перед складом із наголошеним [y] або [і]	[o ^y]: [по ^y ду́шка], [по ^y р'і́г]
Ненаголошені голосні звуки в іншомовних словах	Вимова
Ненаголошені [e], [и]	[e ^u], [и ^e]: [ме ^u да́л'], [пе ^u даго́г'іка], [ки ^e па́ріс], [ди ^e ри ^e ге́нт]
Ненаголошений [e] на початку слова та після голосного	Наближення не відбувається: [еле́ктри ^e ка], [поети́чний]
Ненаголошений [o]	Наближення не відбувається: [кому́на], [конту́з'і́я]

Додаток Б
Вимова приголосних у потоці мовлення

<i>М'які приголосні</i>	[д], [т], [з], [с], [ц], [л], [н] перед м'якими зазнають пом'якшення: [д'н'і], [п'із'н'і]
	[з], [ц], [с], [дз] перед напівпом'якшеними губними мають м'яку вимову: [с'в'іт], [ц'в'ах], але [сх'ід]. Увага! Якщо після напівпом'якшеного губного йде [і], який чергується з [о], то це правило не діє: [дв'ір], бо [двóру]
<i>Дзвінки приголосні</i>	дзвінкі не оглушують перед наступним глухим і в абсолютному кінці слова: [пříказка], [горб]
	[г] перед глухими оглушують у словах [вóхкій], [н'іхт'і], [к'іхт'і], [леч'хий] та похідних
	у префіксах <i>роз-</i> , <i>без-</i> і прийменнику <i>без</i> перед глухими, крім шиплячих, вимова залежить від темпу мовлення (оглушення відбувається в швидкому темпі, а в повільному – ні: [росказáти] і [розказáти])
<i>Глухі приголосні</i>	глухі перед дзвінками в середині слова вимовляють як парні дзвінки: [вогзáл], [бород'бá]
	[т] набуває призвуку [ц'] під впливом попереднього свистячого [ра́д'іс'т'ч], [с'т'ч'іна]
	[ч] перед [н] змінюється внаслідок регресивної асиміляції за способом творення: <i>яєчня</i> [јајéшн'а]. Увага! У багатьох словах із цим сполученням приголосних асиміляція історично закріпилася й на письмі: <i>соняшник</i> , <i>сердешний</i>

Додаток В

Орфоепічний аналіз слова

1. Записати слово графічно та фонетичною транскрипцією.
2. Визначити основний та побічний наголоси; обґрунтувати акцентуацію.
3. Прокоментувати вимову голосних і приголосних звуків.
4. Прокоментувати вимову звукосполучень у потоці мовлення.

Зразок розбору

1. Графічний і фонетичний записи слова: *голубка* – *[гоʷлу́бка]*.
2. Наголос на другому складі.
3. Ненаголошений голосний [о] перед складом із наголошеним [у́] слід вимовляти як [оʷ]; дзвінкий приголосний [б] перед наступним глухим не можна оглушувати.

Додаток Г
Вимова російських прізвищ українською мовою

Російський [є]
у вимові передають українським

[є]:

1) після приголосних:

Бестужев, Кузнецов,
Лермонтов;

2) у корені, якщо у відповідному укр. слові вживають [і]: *Белінський,*
Звєрев, Пєшковський;

3) у суфіксі –ев після приголосних, крім шиплячих, [р] і [ц]:
Ломтєв, Медведєв, але
Нехорощєв, Бєхтерєв,
Муромцєв.

звукосполученням [йє]:

1) на початку слів:

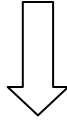
Єгоров, Євдокимов,
Єфимов;

2) у середині слів після голосного та при роздільній вимові після приголосного: *Гулєєв,*

Григор'єв, Євген'єв;

3) у суфіксі –єєв:
Менделєєв, Корнєєв.

Російський [и]
у вимові передають українським

[і]:

- 1) на початку слова: *Ігнатов*;
- 2) після приголосних, крім шиплячих і [ц]:
Гагарін, Пушкін.

[и]:

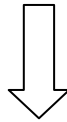
- 1) після шиплячих і [ц]: *Чициков, Куріцин*;
- 2) у прізвищах, корені яких походять від імен і загальних назв, спільних українській та російській мовам: *Смирнов, Данилов*, але *Нікітін*;
- 3) у префіксі при-: *Привалов, Пришвін*;
- 4) у суфіксах -ик, -ич, -иц, -ищ: *Голік, Палицин, Радищев*.

звукоспо-

лученням [йі]:

- 1) після голосних: *Войнов*;
- 2) після приголосних при роздільній вимові: *Гур'їн; Льїних, Анан'їн*.

Російське звукосполучення [йо],
позначене літерою *ѣ*,
у вимові передають
українським

звуко-

сполученням [йо]:

- 1) на початку слова: *Йолкін*;
- 2) у середині слова після голосних: *Бугаѣов*;
- 3) після губних [б], [п], [в], [м], [ф]: *Воробѣов*.

[о]:

- 1) під наголосом після [ч]: *Хрущов*, *Пугачов*;
- 2) всередині слова після м'яких і напівпом'якшених приголосних: *Тьоркін*, *Алфьоров*, *Верьовкін*.

[е]

у прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен: *Семенов*, *Федоров*.

ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ОРФОЕПІЇ

Навчально-методичний посібник
для студентів денної фірми навчання
напряму 6.020303 «Філологія.
Українська мова та література»

Укладач
Ричагівська Ю. Є.

Надруковано в авторській редакції

Підписано до друку 26.05.2015 р.
Папір офсет. Формат 60/84/1/16.
Ум. друк. арк. 1,32.
Тираж 100. Зам. № 372/2.